

Duhâ Suresi 7 ve İnşirah Suresi 2. Ayetler Bağlamında Nübüvvet Öncesi Hz. Peygamber'in İnanıcı

Recep Demir

Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tefsir Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
receptemir55@gmail.com

Öz

Peygamberlerin nübüvvet öncesi yaşamları, sonrası için bir hazırlık dönemi mesabesinde. Toplumları ıslah göreviyle gönderilen bu insanların peygamberlik öncesi yaşamları tertemiz olmalıdır ki, muhataplarına güven verebilsin. Hz. Muhammed vahiy almadan önceki dönemde şirkin her çeşidinden uzak bir hayat yaşamıştır. Bazen, Kur'an ayetleri ve kimi rivayetlere dayanarak onun nübüvvet öncesi dönemde dalâlette olduğu şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Bu makalede onun bi'set öncesi dönemiyle ilgili olarak Kur'an'da yer alan 'dalâletten hidayete erdirilmesi'nin ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır. Anahtar kelimeler: Hz. Muhammed, Nübüvvet Öncesi, Dalâlet, Şirk, Hidayet, İsmet.

The Prophet Muhammad's Faith in the Pre-Prophethood Period in the Context of the Verses, al-Duha (93/7) and al-Inshirah (94/2)

Pre-prophethood life may be regarded as a preparatory to the subsequent period of prophethood. Since the prophets had been charged to correct the societies, they had lived a perfectly clear life before the prophethood and had thus gained trust of the people to whom they had been sent. Prophet Muhammad (pbuh) had in this sense been living a pure life away from all kinds of polytheism (al-shirk) before the assignment of the prophethood. However, based upon Qur'anic verses and a number of narrations, interpretations alleging that he had fallen into heresy in the pre-prophethood years have occasionally been made. This article deals with the issue of the guidance bestowed on him when he was found wandering as it is mentioned in the Qur'an with regard to his life before the prophethood days.

Key words: Prophet Muhammad, Pre-Prophethood Period, Heresy/Wandering (al-dalâla), Polytheism (al-shirk), Guidance, Infallibility (al-ismah).

Atıf

Recep Demir, Duhâ Suresi 7 ve İnşirah Suresi 2. Ayetler Bağlamında
Nübüvvet Öncesi Hz. Peygamber'in İnanıcı, Marife, 2014, 14/3, ss. 57-81

Giriş

Allah insanlarla iletişimini onların içinden seçtiği elçiler vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Elçiler diğer insanların yaptığı sıradan eylemler yanında vahiy yoluyla Allah Teâlâ ile temasa geçme gibi kendilerine özgü bir özelliğe de sahiptirler. İşte bu durum onları diğer insanlardan üstün kılmakla beraber ayrıca onlara bir yük ve sorumluluk yüklemektedir. Bu da aldıkları vahiy diğer insanlara eksiksiz olarak iletme (tebliğ) ve örnek olmak görevidir.

Örnek şahsiyetlerin hayatları, yaşam şekilleri, mücadeleleri diğer insanlar için oldukça önemlidir. Bu sebeple Kur'an'da insanların ibret alıp dersler çıkarması için pek çok peygamber kıssasına yer verilir. Kur'an kıssalarında peygamberlerin hayatının bütün dönemleri zikredilmeyip, onlardan bazı kesitler sunulur. Bazılarının doğum ve çocukluk dönemleri ayrıntılı bir şekilde yer alırken,¹ Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatına dair Kur'an'da fazla malumat bulunmamaktadır. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi döneminin hiç bilinmediği, karanlık bir dönem olduğu anlamı elbette çıkmaz. İlahî vahiy bu dönemi kulların bilmesi gerektiği ve onların faydasına olacak şekilde kendine konu edinmiştir. Kur'an'da O'nun nübüvvet öncesi hayatıyla ilgili olarak "yetim olarak bulunup barındırılması",² "dalâletten hidayete erdirilmesi"³ ve "belini büken yükün kaldırılması"⁴ ifadeleri yer almaktadır.

Hz. Peygamber'in nübüvvet sonrası hayatı öncesiyle mukayese edildiğinde, vahiy öncesi hayatında önemli bilgi boşluklarının bulunduğu görülmektedir. Bunun sebebi, tarihe yön veren büyük şahsiyetlerin tarihi değiştirmeye başladıkları andan sonraki hayatlarının daha fazla bilinmesi ve ilgi odağı olmasıdır. Bu noktada şu hususu bilhassa vurgulamak gerekir ki bu boşluklar, Hz. Peygamber'in çağdaşları açısından değil, bizim açımızdan söz konusudur. Zira onunla aynı ortamda yaşayan çağdaşları, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in vahiy öncesi hayatını biliyorlardı. Sorun, bu bilgilerin daha sonraki kaynaklara aktarılamamış olmasıdır.

Biz bu makalede Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi inancını konu alan ayetleri ele alacak özellikle onun 'dalâletten hidayete erdirilmesi'nin ne anlama geldiği üzerinde duracağız. Bu meyanda öncelikle d-l-l kökü incelenecek, ardından ayetler tahlil edilecektir. Öznel yargılarımızı veya duygusallığımızı ön plana çıkarmak yerine konu nakle dayanan bir husus olduğu için daha çok rivayet malzemesi üzerinden bu meseleyi ele alıp anlamaya ve değerlendirmeye çalışacağız.

1. Dalâlet Kavramının Anlamı

Kur'an'daki bir kavramın, asıl anlamını öğrenmek için cahiliye dönemindeki kullanım ve ilk dönem lügatlerdeki manaları tespit etmek gerekir. Zira bu durum, terimleşmiş anlamdan ziyade asıl anlama ulaşmamıza imkân verir.

¹ Kasâs, 28/7-35; Meryem, 19/5-33.

² Duhâ, 93/6.

³ Duhâ, 93/7.

⁴ İnşirâh, 94/2.

ل ض ل kökünden türemiş olan الضَّالَّة ve الضَّالُّ aynı anlamda sözcükler olup⁵ lügatte, “bir şeyi kaybetmek, yitirmek ضَيَّاعٌ” anlamına gelir. Kişi, devesi veya başka bir şeyi kaçıp kaybolduğunda أَضَلَّتْ بَعِيرِي وَغَيْرِهِ der. Mescit ve ev gibi sabit bir şeyin mekânı bilinmediği zaman الدَّارِ الْمَسْجِدِ وَالْدَّارِ denilir. Sabit bir mekânı olmayan ve hareket halinde bulunan cisimleri kaybetme durumunda ise أَضَلَّتْ النَّيَّءَ ifadesi kullanılır.⁶ Zemahşerî (ö. 538/1144), kişinin devesi bağlı iken devesinin bulunduğu yeri bilmemesi durumunda “dalle”; devesinin salık haldeyken kaybolması durumunda “edalle” fiilinin kullanıldığını belirtir.⁷ Dilci Ezherî (ö. 370/980), bu kelimenin asıl anlamının الغَيْبِيَّة yani “yokluk ve görünmezlik” olduğunu, su ile süt birbirine karıştırıldığında suyun süt içinde kaybolup gözle görünmez hale gelmesi anlamında ضَلَّ الْمَاءُ فِي اللَّبَنِ fiilinin kullanıldığını belirtir. Kâfirin delili yok olduğunda ضَلَّ الْكَافِرُ ; bir kimsenin ezberinden bir şey yok olduğunda ضَلَّ النَّاسِي denilir.⁸ İbn Fâris (ö. 395/1004), “ölü defnedildiğinde sanki o yitip, zayı olmuş anlamında أَضَلَّ الْمَيِّتُ” ifadesinin kullanıldığını kaydeder.⁹ Cevherî (ö. 398/1007) de الضَّالُّ sözcüğünün “reşadın yani doğru yolun zıddı olduğu ve gizlenmek, helak olmak” anlamlarına geldiğine işaret eder.¹⁰ İbn Manzûr da (ö. 711/1311) الضَّالُّ kelimesinin lügatte “bir kimseyi yoldan saptırmak” anlamına geldiğini cahiliye dönemi şairlerinden Lebid b. Rabîa'nın (ö. 41/661) şu beytiyle istişhad ederek verir: مَنْ هَدَاهُ سَبِيلَ الْخَيْرِ اهْتَدَى ... نَاعِمٌ “O kime hayır yollarını gösterirse o kimse iyi bir hayata ulaşır, kimi de dilerse saptırır.” Lebid doğru yoldan sapmak anlamının cahiliye döneminde olduğunu, Allah Teâlâ'nın “Dilediği kimseyi saptırır; dilediğini ise hidayete erdirir”¹¹ ayetiyle bu anlama muvafakat ettiğini belirtir. Ayrıca yukarıda verilen anlamlara ilave olarak İbn Manzûr (ö. 711/1311) “unutmak, boşa gitmek, ölmek ve toprak olmak” anlamlarını da verir.¹² Zebîdî (ö. 1205/1790) ise, kelimenin “şaşırmak, hayret etmek, telef olmak” anlamı üzerinde durur ve o, “amelin boşa gitmesi ve helak olmak” şeklindeki anlamların mecazî olduğunu kaydeder.¹³ Buna göre kelimenin temel olarak “yitirmek, kaybetmek ضَيَّاعٌ, yok olmak ve görünmezlik الغَيْبِيَّة ; bunlarla bağlantılı ve ikincil olarak da “sapmak, şaşırmak, gizlenmek, unutmak boşa gitmek, ölmek, helak olmak, toprak olmak” gibi anlamlara gelir.

⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, III, 356.

⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, III, 356-357; Ezherî, *Tehzibu'l-Lüga*, XI, 318; Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, VII, 9.

⁷ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, I, 595.

⁸ Ezherî, *Tehzibu'l-Lüga*, XI, 319.

⁹ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, III, 356-357.

¹⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, V, 1748.

¹¹ İbrâhîm, 14/4.

¹² İbn Manzûr, *Lişânu'l-Arab*, XI, 393-394.

¹³ Zebîdî, *Tâcu'l-Ârûs*, XXIX, 346-347.

2. Terim Olarak Dalâlet

Dalâlet kavramı, genellikle “maksada ulaştırılan yolu bulamamak, istenen sonuca götürmeyen bir yola girmek,¹⁴ kasten veya unutarak, az veya çok doğru yolu terk etmek”¹⁵ anlamlarına gelir. Türkçe’ye “sapkınlık ve doğru yoldan ayrılma”¹⁶ olarak çevrilmiştir. Şu halde, “haktan yüz çevirip bâtila yönelme, ilahî buyruklara aykırı davranma” şeklinde tanımlanabilir.

Bazı lügatçiler bu kavramı kısımlara ayırır. Örneğin Râgıb, “dalâleti” ikiye ayırarak inceler. Bunlardan birincisi, nazarî ilimlerde yani Allah’ın varlığını, birliğini bilmek ile nübüvveti tanımadaki dalâlettir.¹⁷ Diğeri ise amelî ilimlerde, ibadetleri oluşturan şer’î hükümlerdeki dalâlettir.¹⁸ İyice anlaşılmalıdır ki dalâlet teriminde mevcut olan “saptırma” ve “yanlış yol” aslında ne kadar uzun gidilirse gidilsin ve ne kadar güçlük çekilirse çekilsin yine de “hiçbir yere açılmayan bir çıkma-za” ve hatta sonuçta uçuruma düşürür.¹⁹

3. Kur’an’da D-l-l Kökü ve Anlamları

D-l-l kökü türevleriyle birlikte Kur’an’da 218 defa geçmektedir. *Dalâlet* kavramı yalın ve zamir bitişik halde 9 yerde, *dalâl* şeklinde ise 38 ayette; farklı varyantlarıyla fiil ve isim olarak ise 171 yerde geçmektedir.²⁰ Biz bu başlık altında Kur’an’da, d-l-l kökünün kavram, fiil ve isim olarak kullanımlarında hangi anlamlara geldiğini belirli başlıklar halinde kategorize edecek; meşhur olan “küfür ve inkârı içeren sapıklık” dışında farklı anlamlara gelip gelmediğini tespiti çalışacağız.

a. Sapmak/Saptırma

Doğru yol ve hidayetin zıddı²¹ anlamıyla d-l-l kökü, Kur’an’da en çok kullanılan şeklidir.²² Bu tür sapmanın neticesi küfür ve şirkidir. Şu ayetleri buna örnek olarak gösterebiliriz. “*Kim imanı küfürle değiştirirse dosdoğru yoldan sapmış olur.*”²³ “*Allah’a ortak koşan kimse şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüştür.*”²⁴

Kur’an’ın diğer ayetlerinde Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr etmek,²⁵ Hz. Peygamber’in çağırısına uymamak, onu alaya almak,²⁶ Kur’an’ın ilahî bir kitap olduğunu inkâr edip ondan uzak kalmak,²⁷ kıya-

¹⁴ Seyyid Şerif Cürçânî, *et-Ta’rîfât*, I, 138; Tehânevî, *Mevsûatu Keşşâfi Istılâhâtî’l-Fünûn*, II, 1119.

¹⁵ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 297.

¹⁶ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu: [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option\(04.11.2014\)](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option(04.11.2014)).

¹⁷ Nisâ, 4/36.

¹⁸ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 298.

¹⁹ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, s. 101.

²⁰ Muhammed Fuad Abdulbakî, *el-Mu’cemu’l-Müfehres*, s. 421-424

²¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XI, 390.

²² Bk. Bakara, 2/16, 175; Nisâ, 4/44; A’raf, 7/30; Nahl, 16/36; Meryem, 19/75; Neml, 27/81; Rûm, 30/53.

²³ Bakara, 2/108.

²⁴ Nisâ, 4/116.

²⁵ Nisâ, 4/136.

²⁶ Furkan, 25/41-42; Ahkâf, 46/32.

²⁷ Fussilet, 41/52; Cum’a, 62/2.

metin gerçekleşmesi konusunda yersiz tartışmalara girmek,²⁸ ahiret hayatına inanmamak,²⁹ Allah'ın ve peygamberlerinin emirlerine isyan etmek,³⁰ Allah'ın helal kıldığı rızıkları haram saymak,³¹ kafirleri sevmek³² d-l-l kökünden farklı sığa ve kiplerle gelen fiillerle "sapma" olarak sayılmıştır.

b. Kaybolup Gitmek / Yok Olmak (Helak)

D-l-l kökünün lügat anlamları üzerinde dururken onun "kaybet, yitirmek, yok olmak ve görünmezlik" anlamlarına geldiğini belirtmiştik. Kur'an'da 10 yerde, müşriklerin dünyada iken uydurdukları batıl tanrıların veya putların hesap gününde kendilerine hiçbir fayda vermeyeceği ve "kaybolup gidecekleri" nakledilmektedir. Buna birkaç ayeti örnek olarak verebiliriz: *"Bak gör ki, kendi aleyhlerine nasıl yalan söylediler ve (tanrı diye) uydurdukları şeyler kendilerinden nasıl kaybolup gitti! (Dalle anhüm ma kânû yefterüne)"*³³ *"Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi, yine teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verip hayaline daldırdığımız şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Hani yaratılışınızda ortaklarımız sandığınız şefaatçılarınızı da yanınızda göremiyoruz?! Andolsun, aranızdaki bağ kopmuş ve (tanrı) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir. (Dalle anküm ma küntüm tez'ümüne).*"³⁴ Bir ayette ise, müşriklerin dünyada iken tanrı diye dua ettikleri/taptıkları sahte ilahların ahirette yok olup gidecekleri ifade edilmiştir. *"Allah onlara, 'Ortaklarım nerede?!' diye seslendiği gün 'Buna dair bizden hiçbir şahit olmadığını sana arz ederiz', derler. Böylece önceden yalvarıp durdukları onlardan uzaklaşmıştır. (Dalle anhüm mâ kânû yed'üne min kablü)". Kendilerinin kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır.*"³⁵ Bir diğer ayette, müşriklerin rahat zamanda tanrı diye yalvardıklarının zor anda kendilerine hiçbir fayda vermeyeceği, kaybolup gidecekleri açıkça belirtilmiştir. *"Denizde başınıza bir musibet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. (Dalle men ted'üne illâ iyyâhü) O sizi kurtarıp karaya çıkardığında, (yine eski halinize) dönersiniz. İnsanoğlu çok nankördür."*³⁶

Ahirete inanmayıp yeniden dirilmeyi ve Allah'a kavuşmayı beklemeyen kimselerin sözlerinin aktarıldığı ayette *dalâl* sözcüğü yok olmak ve kaybolup gitmek anlamındadır. *"Dediler ki: 'Toprakta çürüyüp kaybolup gittikten (İza dalâlnâ fi'l erdi) sonra yeniden mi yaratılacağız?' Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr edenlerdir."*³⁷ Fahreddîn er-Râzî bu ayetin "biz yerin altına gömüldükten ve bedenlerimiz iyice yitip kaybolduğunda mı yeniden yaratılacağız?" anlamında olduğunu belirtir.³⁸

²⁸ Şûrâ, 42/18.

²⁹ Sebe, 34/8.

³⁰ Ahzâb, 33/36.

³¹ En'am, 6/140.

³² Mümtehine, 60/1.

³³ En'am, 6/24.

³⁴ En'am, 6/94. Diğer ayetler için bk. A'raf, 7/37, 53; Yûnus, 10/30; Hûd, 11/21; Nahl, 16/87; İsrâ, 17/67; Mü'min, 40/74; Ahkâf, 46/28.

³⁵ Fussilet, 41/48.

³⁶ İsrâ, 17/67.

³⁷ Secde, 32/10.

³⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXV, 142.

c. Şaşırarak

Bir şeye şaşmak ve şaşırarak anlamında **الظَّلْمَةُ** sözcüğü kullanılmıştır.³⁹ Kur'an'da Hz. Salih'in kavmini uyarması karşısında onların cevaplarında "Eğer biz sana uyararak işte gerçekten o zaman dalâl/şaşkınlık ve çılgınlık içinde kalmış olunuz."⁴⁰ sözlerinde bu anlamda kullanılmıştır.⁴¹ Yine Hz. Yûsuf'tan murad almak isteyen Aziz'in karısının ruh halinin yansıtıldığı ayette de kelime aynı anlamdadır. "Şehirde birtakım kadınlar: 'Duydunuz mu?' dediler: Vezirin hanımı uşağına gönlünü kaptırmış, ondan kâim almak istemiş! Sevda ateşi bağırını yakmış. Kadın besbelli şaşırılmış"⁴²

d. Yanılmak/ Hata Etmek/ Unutmak

Dalâl kelimesinin anlamlarından biri de yanılma, hata ve unutmaktır.⁴³ Herhangi bir kimseden herhangi bir hata sadır olması durumunda kullanılır. Dolayısıyla bu kelime hem peygamberlere hem de kâfirlere nispet edilir.⁴⁴ Yûsuf suresinde iki farklı yerde geçen Hz. Yâkup hakkında çocuklarının "Vallahi sen hala eski dalâl/**yanılslık** içindesin"⁴⁵, "Babamız apaçık **yanılıyor**"⁴⁶ kelimeleri bu anlamdadır.

Hz. Musa Fir'avn'a tebliğ için gittiğinde Fir'avn ona çocuk iken yaptığı iyilikleri sayar ve onun ise buna karşılık kötü bir iş yaptığını yani İsraili birini öldürdüğünü hatırlatınca Hz. Musa ona "Ben o işi **bilmeyerek**(dâllîn) yaptım" der.⁴⁷ Taberî (ö. 310/923) ayetin tefsirinde bu ayeti "adam öldürmenin haram olduğuna dair Allah'tan bana bir vahiy gelmeden önce cahillerden iken ben bunu yaptım" şeklinde anlamlandırır. Devamında Arapların "cehâlet" kelimesi yerine "dalaleti" koyduğunu bunların ikisinin aynı anlamda olduğunu zikreder. Taberî bu ayetle ilgili Mücahid (ö. 104/722) ve Dahhak'tan (ö. 105/723) iki rivayete de yer vererek onların "dâllîn" kelimesini "cahilîn" diye tefsir ettiklerini nakleder. İlave olarak tefsir mahiyetinde İbn Mes'ud'un (ö. 32/653) "faaltehâ izen ente mine'l-câhilîn" şeklinde bir kıraatinin de olduğu bilgisine yer verir.⁴⁸

Kelâle'nin mirastaki hissesini belirten Nisâ suresi 4/176. ayetinin sonunda "**Hata etmeyesiniz** diye Allah size hükmünü açıklıyor"⁴⁹ ifadesindeki *dalâl* sözcüğü "hata, yanılma" anlamındadır

Borç verirken yazılması ve şahit getirilmesini isteyen ayetin devamında "Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden olmak üzere bir erkekle

³⁹ Zebîdî, *Tâcu'l-Ârûs*, XXIX, 348.

⁴⁰ Kamer, 54/24.

⁴¹ Bu şekilde anlam verilmesi için bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 351.

⁴² Yûsuf, 12/30.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 393.

⁴⁴ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 298.

⁴⁵ Yûsuf, 12/95.

⁴⁶ Yûsuf, 12/8.

⁴⁷ Şuârâ, 26/20.

⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili 'Âyi'l-Kur'an*, XIX, 341.

⁴⁹ Nisâ, 4/176.

iki kadın gösterin ki, onlardan biri **unutursa** diğeri düzeltsin"⁵⁰ ifadesindeki *dalâl*, "unutma" anlamındadır.

Kendilerine peygamber ve kitap verildiği halde hidayete gelmeyen kâfirler, kalpleri olup anlamayan, gözleri olup görmeyen, kulakları olup hakikati işitmeyen hayvanlara benzetilmişlerdir. "*Bilakis onlar hayvanlardan edall/ daha hatalıdır/şaşkındır.*"⁵¹ Mukâtil (ö. 150/767), "kâfirler hayvanlardan daha hatalı yoldadırlar. Zira hayvanlar Rablerini bilir ve onu zikrederler, oysa kâfirler, Rablerini ne tanır, ne de zikrederler." der.⁵² Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) ise ayeti, hayvanlar kendilerini güden olmadığı zaman, hata eder, yollarını şaşırır; ama bir yol gösterenleri olduğu takdirde hata etme ve yollarını şaşırma oranları azalır." şeklinde anlamlandırır.⁵³ Furkan suresi 44. ayet benzer bir anlamdadır. "*Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten söz dinleyeceğini yahut akıllanacağını mı sanıyorsun? Gerçekte onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yol bakımından hayvanlardan edall/daha hatalı/şaşkın durumdadırlar.*"⁵⁴

e. Boşa Çıkmak (İptal)

Dalâl sözcüğüyle ilgili İbn Manzûr'un verdiği anlamlardan biri de boşa gitmektir (iptal).⁵⁵ İman etmeyen ve insanları Allah'ın yolundan alıkoyan kimselerin yaptıkları salih amellerin bir faydası olmayacağını belirttiği ayette dalâl kelimesi boşa çıkmak anlamındadır. "*İnkar edenlerin ve Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarmıştır.(edalle a'malehüm).*"⁵⁶ İşledikleri ameller sebebiyle en çok ziyana uğrayan insanların kâfirler olduğunun anlatıldığı bir ayette şöyle denilmektedir: "*Bunlar iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında cabaları boşa giden kimselerdir.(Ellezîne dalle sa'yühüm fi'l-hayâti't-dünya)*"⁵⁷

Hz. Musa, Allah'tan aldığı vahiyleri kavmine bildirince Firavn ve adamları "*Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınları sağ bırakın*" dediler. *Ama kâfirlerin tuzağı boşa çıkar. (ve mâ keydü'l-kâfirine illâ fi dalâl).*⁵⁸ Yine Ashab-ı Fil'in Kâbe'yi yıkma planlarının boşa çıktığı Kur'an'da haber verilmiştir. (*Elem yec'al keydehüm fi taddil*)⁵⁹

Cehennemlikler, cehennem bekçilerinden Allah'ın kendilerinden azabı hafifletmesi için dua etmelerini isteyecekler. Bekçilerde onlara kendilerinin dua etmelerini söyleyecek. Bu meyanda Allah şöyle buyuracak. "*Kâfirlerin duası, boşa çıkmaktan başka hiçbir değeri haiz değildir. (Ve mâ du'âü'l-kâfirine illâ fi dalâl).*"⁶⁰

⁵⁰ Bakara, 2/282.

⁵¹ A'raf, 7/179.

⁵² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil*, II, 75.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XV, 412.

⁵⁴ Furkân, 25/44.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 393

⁵⁶ Muhammed, 47/1.

⁵⁷ Kehf, 18/104.

⁵⁸ Mü'min, 40/25.

⁵⁹ Fil, 105/2.

⁶⁰ Mü'min, 40/50.

f. Azap

Kur'an'da günahkâr insanların ahiretteki durumlarının anlatıldığı bir ayette dalâl sözcüğü "azap" anlamında kullanılmaktadır. "*Şüphesiz günahkârlar bir azap(dalâl) ve çilgin ateşler içindedirler. O gün onlar, yüzleri üstü ateşe sürüklenirler. Onlara: 'Tadın cehennem dokunuşunu' denilir.*"⁶¹ Allah'ın günahkârları "kıyamet gününde bir dalâl içinde olmakla" nitelemesini Râzî, "bu onlara azap etmek demektir" şeklinde anlamlandırır.⁶²

Kur'an'da d-l-l kökü ile ilgili yukarıda aktardıklarımızdan hareketle bu kelimenin yalnızca "dinde sapıklık/şirk" anlamına gelmeyip farklı ayetlerde değişik manalara geldiğini görmekteyiz. Bu durum göz ardı edilerek bütün ayetlerdeki "*dalâl*" sözcüğüne tek bir anlam verildiğinde bu sözcüğün yanlış anlaşılması kaçınılmazdır. Kur'an'da bunun gibi "zü vücûh" başka kelimelerin de bulunduğu ve bunların da farklı yerlerde değişik anlamlara geldiğini belirtmek gerekir.⁶³

4. Hz. Peygamber'in Dalâletten Hidayete Erdirilmesi

Vahyin kesilmesi sebebiyle üzüntüye düşen Hz. Peygamber'i teselli etmek amacıyla nazil olan⁶⁴ Duhâ sûresi, aydınlık gündüze ve gecenin sükûn haline yemin edilerek başlamaktadır. Yüce Allah, elçisi Muhammed'i terk etmediğini ve ona darılmadığını açıklayarak onu teselli etmiştir. Daha sonra, İslâm davetinin başlangıcındaki zorluğun geçici olduğunu ve uzun sürmeyeceğini müjdelemiştir. Buna göre her gelen dönem, bir öncekinden daha iyi olacaktır. Çok geçmeden Allah'ın rahmeti inecek ve Rasulullah da ondan memnun kalacaktır.⁶⁵ Bu ifadelerin ardından yüce Allah Peygamberine, "Sen niye perişan oldun ve benim seni terk ettiğimi, sana darıldığımı mı zannettin? Biz, doğuşundan beri sana merhametle bakıyoruz. Sen yetim doğdun. Seni en iyi şekilde yetiştirdik. Seni dalâletten hidayete erdirdik. Yoksuldun, seni zenginleştirdik. Bütün bunlar gösteriyor ki, başlangıçtan beri seni seçmiştik. Her zaman da sana lütuf ve fazlımızdan verdik, vermekteyiz." demiştir.⁶⁶

Bu sûrede geçen *ve vecedeke dâllen fehedâ* ayetindeki "*dâll*" kelimesine müfessirlerin getirdikleri yorumlar üzerinde durarak Hz. Peygamber'in dalâletten hidayete erdirilmesinin ne anlama geldiğini tespit etmeye çalışacağız. Ayetteki "*dâll*" sözcüğüne tefsirlerde farklı manalar verilmektedir. Biz öne çıkan anlamları başlıklar haline getirerek ele alıp değerlendirmelerde bulunacağız.

⁶¹ Kamer, 54/47-48. Ayrıca bk. Mü'min, 40/71-74. Kamer 47. ayet Türkçe meallerin büyük çoğunluğunda "sapıklık" diye çok azında ise "şaşkınlık" şeklinde çevrilmiştir. "Şaşkınlık" şeklindeki çeviri yakın bir anlam olmakla beraber Razi'nin de işaret ettiği gibi "azap" anlamı daha isabetlidir. Zira bu ayet günahkârların cehennemdeki durumlarının tasvir edildiği bir bağlamda gelmektedir. "Şaşkınlık" şeklindeki çeviriler için bk. S. Yıldırım, A. F. Yavuz, Y. N. Öztürk, Ü. Şimşek, K. Çelik, E. H. Yazır. www.kuranmeali.org/54/kamer_suresi/47.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx. (06.11.2014)

⁶² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIX, 323.

⁶³ Zerkeşi Kur'an'da "el-hüdâ" lafzının türevleriyle birlikte 17 ayrı anlamda kullanıldığını ifade eder. Bk. Zerkeşi, *Burhân I*, 103-104.

⁶⁴ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XX, 92.

⁶⁵ Bk. Duhâ, 93/1-5.

⁶⁶ Bk. Duhâ, 93/6-11.

a. Kavminin Dini Üzere Olması

Dalâlet kavramının “dinde sapma” olarak anlaşılması ve bu konudaki bazı rivayetler sebebiyle Hz. Peygamber'in de kavminin dini üzere olduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır. Müfessir Taberî *ve vecedeke dallen feheda* ayetindeki *dâll* kelimesini “Allah seni şu anda bulunduğun durumun dışındaki bir halde buldu” şeklinde tefsir ederek Süddî'den (ö.128/745) şu rivayeti nakleder. قال السدي في ذلك ما حدثنا ابن

“Rasûlullah 40 yıl kavminin yolu/durumu üzereydi.” Bu rivayetdeki anlamın kapalı olduğunu fark eden Taberî bundan maksadın *ve vecedeke fi kavmin dullâlin feheda* “seni dalâlette olan bir kavmin içinde bulup da hidayete ulaştırmadı mı?” olduğunu belirtir.⁶⁷

İbnu'l-Kelbî (ö. 146/763) Kitabü'l-Esnâm'ında Hz. Peygamber'in kendisiyle ilgili şu ifadeleri kullandığını nakleder: “Ben kavminin dini üzereyken el-Uzza'ya boz bir koyun sundum.”⁶⁸ M. Hamidullah bu kurbanın batıl inanç sahibi halaları tarafından sağlandığını, rivayetin ise “Az kalsın bir put önünde kahverengi tüyleri olan bir koyunu kurban edecekti” şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir.⁶⁹ Kureşliler arasında putlara kurban kesip dağıtmak yaygın bir gelenektir.⁷⁰ Denilebilir ki bu eylem yılın belirli zamanlarında putperest müşrikler tarafından tekrarlanan bir hadiseydi. Eğer Hz. Muhammed böyle bir davranışı yapmış ve tekrarlamış olsaydı başkaları da buna şahit olur, bu durum sonraki nesillere nakledilirdi. Bu rivayeti Kelbî'den başkasının nakletmediğini dikkate aldığımızda tek bir rivayet üzerinden de onun putlara kurban kestiği ve tazimde bulunduğu sonucuna ulaşamayacağımızı belirtmemiz gerekir.

İbn Atiyye (ö. 542/1188) tefsirinde Süddî ve Kelbî'den şu rivayeti aktarır: وقال السدي أقام على أمر قومه أربعين سنة، وقيل معنى وَجَدَكَ ضَالًّا أَي تنسب إلى الضلال، وقال الكلبي ووجدك في قوم ضلال فكأنك واحد منه “Rasûlullah 40 yıl kavminin durumu üzere yaşadı. Denildi ki ‘seni dalâlette buldu’ ifadesinin anlamı ‘dalâlete nispet edilmiş bir halde’ demektir. Kelbî ise “Allah seni dalâlette olan bir kavmin içinde buldu, sanki sen onlardan biriydin”⁷¹ şeklinde bir başka rivayet nakleder. Gerçi bu rivayetin hemen akabinde İbn Atiyye (ö. 542/1188) kendi görüşünü ortaya koyarak Hz. Peygamber'in asla putlara tapmadığını belirtir.⁷²

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 488. Ayrıca bk. Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, III, 274. Süddî'ye ait bu rivayetin başka herhangi bir hadis kaynağında yer almadığı, farklı senetle sadece İbn Sa'd'ın Tabakâtu'l-Kübrâ'sında bulunduğu, Elbânî'nin de Süddî ile Rasûlullah arasında uzun bir zaman dilimi bulunduğu, rivayetin sened bakımından zayıf olup mu'dal sayıldığı ayrıca Süddî'nin münker birisi kabul edildiği değerlendirilmeleri için bk. Akgül, “Peygamberlik Öncesi Hz. Peygamberle İlgili Rivayetlerin Tefsirdeki Yeri”, s. 61-62.

⁶⁸ İbnu'l-Kelbî, *Putlar Kitabı (Kitabu'l-Esnâm)*, s. 32.

⁶⁹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 49.

⁷⁰ İbnu'l-Kelbî, *Putlar Kitabı (Kitabu'l-Esnâm)*, s. 33.

⁷¹ İbn Atiyye, *Muharraru'l-Vecîz*, V, 494. Kelbî'ye ait rivayetdeki “sanki sen onlardan biriydin” kısmının hadis, tefsir ve tarih kaynaklarında bulunmadığı, bunun müfessir tarafından rivayetdeki cümleyi açıklayıcı bir ek veya rivayete zühul eseri bir ek olarak girdiği şeklindeki değerlendirme için bk. Akgül, agm. s. 62.

⁷² İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 494.

Taberî'nin Süddî'ye ait birinci rivayete getirdiği "sapmış bir toplum içinde olma" izahı oldukça önemlidir. Çünkü tarihî gerçekler de göstermektedir ki o dönem Mekke toplumunda hakim inanç putperestlikti. Ancak buradan hareketle o toplumda bütün bireylerin şirk içinde oldukları sonucuna elbette varılmaz. Süddî'ye ait ikinci rivayete de dikkatlice bakıldığında "dalâlete nispet edilmek" ifadesi kullanılarak Hz. Peygamber'in mensubiyetinden hareketle hâkim toplumsal yapıya ve bu toplumun yaşadığı yere işaret edildiği anlaşılmaktadır. Gerçekte Hz. Peygamber de o toplumun bir üyesiydi, her türlü aşırılıktan uzak, çoğu konuda içinde yaşadığı toplumdaki insanlar gibi ortalama bir hayat sürmüştür. Kelbî'ye ait rivayette de yine toplumsal yöndeki baskın inanca vurgu yapılarak Hz. Peygamber'in de zan ifade eden "*keenne*" yani "*sanki*" kelimesiyle onlardan biriymiş gibi olduğu ifade edilmiştir. Hakikatte insani eylemlerde Hz. Peygamber'in onlar gibi davranıp yaşamasını normal karşılamak gerekir, ama bu durum onun toplumuyla tamamen aynı inancı paylaştığı anlamına gelmez. Kanaatimizce rivayetler Hz. Peygamber'in şahsına işaret etmekten ziyade yaşadığı dönemin toplumsal ve sosyolojik gerçekliğine vurgu vardır.

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), "*kitap nedir, iman nedir bilmezdin*" (42. Şûrâ 52) ayeti tefsirinde kitaptan maksadın Kur'an olduğunu belirttikten sonra ayette geçen "iman" kelimesiyle ne kastedildiği konusunda rivayetlere dayanarak üç görüş verir. Bunlardan birincisi, imana davet; ikincisi, imanın alametleri -mesela namaz-; üçüncüsü, beşikte iken imanı bilmezdin çünkü buluğdan önce çocuktun. O, İbn Kuteybe (ö. 276/891) ve İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) seçtiği görüşün üçüncüsü olduğunu belirtir. İbnü'l-Cevzî, devamla sened ve ravi belirtmeksizin bir hadiste Hz. Peygamber'in nübüvvetten önce Allah'ı birlediği, Lât ve Uzza'dan nefret ettiği, hacc ve umre yaptığı, İbrahim'in şeriatına tabi olduğunun bilindiğini kaydeder. İbnü'l Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 214/855) şu görüşüne yer verir: Kim Rasûlullah'ın kavminin dini üzere olduğunu iddia ederse, kötü bir söz söylemiştir. Putlar için kesileni yememesi bunu ortaya koymaz mı? Daha sonra İbnü'l-Cevzî, İbn Kuteybe'nin ifade ettiği "Peygamber 40 yıl kavminin dini üzere idi" rivayetini şöyle izah eder: Araplar hac, sünnet olma, talak, adam öldürmede diyet, cünüplükte gusül, evlilik ve akrabalık yoluyla mahremiyet gibi hususlarda İsmail'in dini kalıntıları üzere idiler. Bu hususlarda Peygamber de onlar gibiydi ayrıca o putlara yaklaşmaz ve onları ayıplardı.⁷³ Birlikte yaşadığı toplumun bir bireyi olan Hz. Muhammed'in o kültürel vasatın bazı özelliklerine göre hareket etmesi bir nakısa olmayıp, kaçınılmaz bir zorunluluktur. Hatta Hz. Peygamber Cahiliye dönemi geleneklerinin bir kısmını İslâm'dan sonra da devam ettirmiştir. Örneğin, Hz. Hatice ile evlendikten sonra onun kölesi Zeyd'i âzâd edip evlat edinmişti. Ancak, Cahiliye döneminin bu uygulamasını İslâm yasaklayınca Hz. Peygamber, Zeyd'i evlatlıktan çıkarmıştı.⁷⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber içinde yetiştiği toplumun bütün âdet ve geleneklerinden izole olmuş, tek başına âdeta tama-

⁷³ Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't- Tefsîr*, IV, 70-71.

⁷⁴ Ahzâb, 33/37, 40.

men farklı bir dünyada yaşayan bir kişi de değildi. O, vahyin yasak getirmedeği konularda içinde yaşadığı toplumun geleneklerine göre hareket etmişti.⁷⁵

Fahreddin er-Razî (ö. 606/1209), bazı kimselerin "Hz. Peygamber'in işin başında mü'min olmadığı, Allah Teâlâ'nın daha sonra ona hidayet edip, peygamber kıldığını" kanaatinde olduklarını nakleder. Râzî bu cümleyle ilgili olarak Kelbî'nin bu ayete, "Sen sapık kavmin içinde bir kafir idin de o Allah seni tevhide ilettiler" manası verdiğini; Süddî'nin de "Hz. Peygamber'in kırk yıl, kavminin dini üzere olduğu" şeklinde yorumladığını kaydeder. Mücâhid (ö.103/721) ise bu ayete, "Sen hidayetten uzak iken Allah seni, dinine iletmedi mi?" manasını vermiştir. Razî, bu görüşte olanların kendilerine "Sen, kitab nedir, iman nedir bilmezdin"⁷⁶; "Sen, daha önce gafillerden idin"⁷⁷; "Eğer şirk koşarsan, şüphesiz amellerin boşa gider"⁷⁸ ayetlerini delil getirdiklerini belirtir.⁷⁹

Bu konuyu Peygamberlerin ismeti meselesiyle bağlantılı olarak ele alıp değerlendiren Fahreddin er-Râzî *'İsmetü'l-Enbiyâ* adında bir eser de kaleme almıştır. Razî peygamberlerin ismetini dört farklı açıdan ele alarak şunları kaydeder: Birincisi, itikadî; ikincisi, dinin temel ilkeleri (şeâir) ve ahkâmı; üçüncüsü, peygamberlerin fetva vermesi; dördüncüsü de peygamberlerin davranışlarıdır. Razî, ümmetin, itikadî bakımdan peygamberlerin masum olduğunda icma ettiklerini belirtir. Ancak Haricîlerden Fudayliyye, peygamberlerin günah işlemelerini caiz gördüğü için, onların küfürlerini de caiz görmüştür. Çünkü Fudayliyye'ye göre günah (zenb) küfürdür. Rafizîler de peygamberlerin takiyye yoluyla küfrü izhar edebileceğini ileri sürmektedir.⁸⁰ Ayrıca dinin temel ilkeleri ve ahkâmı konusunda da peygamberin tahrif ve hıyanet etmeyeceğine dair icma bulunmaktadır. Aksi takdirde dinin temel ilkelerinden hiçbir şeye itimat kalmaz.⁸¹ Peygamberlerin davranışlarındaki ismete gelince, Haşeviyye, onların büyük ve küçük günah işleyebileceklerini ileri sürmektedir.⁸² Şîî el-Kummî (ö. 381/991) nebî, rasûl, imam ve meleklerin masum olduklarını büyük veya küçük hiçbir günah işlemeyeceklerini, Allah'a karşı gelmeyeceklerini, onların ismetini inkâr edenlerin de kâfir olduğunu ileri sürmektedir.⁸³

⁷⁵ İzzet Derveze, Hz. Peygamber'in Zeyd'i evlat edinmesi ve hac ibadetiyle ilgili bazı uygulamaları devam ettirmesini vahyin yasaklamadığı konularda içinde yaşadığı toplumun geleneklerini devam ettirdiğine örnek verir. Bk. Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, II, 43.

⁷⁶ Şûrâ, 42/52.

⁷⁷ Yûsuf, 12/3.

⁷⁸ Zümer, 39/65.

⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 197.

⁸⁰ Râzî, *'İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 15.

⁸¹ Râzî, *'İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 16.

⁸² Râzî, *'İsmetü'l-Enbiyâ*, s. 16. Süleyman Ateş ise, Kur'an'ın peygamberlere günahahtan masum olma sıfatını vermediği, tam tersine, vahyin haricinde onların öteki insanlar gibi olduklarını vurguladığını (Kehf,18/110) ileri sürmüştür, Âdem'in yasak kılınan meyveden yemekle büyük günah işlediği (Bakara, 2/35-37), Mûsa'nın adam öldürdüğü (Kasas, 28/14-17) gibi hususları buna örnek olarak göstermiştir. "Peygamberlerin masumluluğu, kendilerine gelen vahyin şeytan müdahalesinden korunmuş olduğu ve bu vahiylerin hiçbir değişikliğe uğramadan aynen duyurulduğu anlamındadır. Peygamberlerin kendilerine gelince, onlar da bu vahiy görevleri dışında birer insan oldukları için günah işlemeleri muhtemeldir." (Süleyman Ateş, *İslâm Araştırmalarında Yerleşik Bazı Terimlerin Sağlık Derecesi, Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu* (27-30 Haziran 1989) Samsun 1989, s. 207-210).

⁸³ Ebû Ca'fer el-Kummî, *Risâletü'l-İtikâdâtü'l-İmâmiyye*, s. 113.

Neredeyse bütün mezhepler peygamberlerin masumiyetini kabul etmişler, ancak bu masumiyetin mahiyeti ve peygamberlerin hangi açıdan masum oldukları konusunda ihtilaf etmişlerdir. Yukarıdaki Razî'nin nakillerinden hareketle mezheplerin gerek bi'set öncesi gerekse sonrası Peygamberlerin her türlü şirk ve küfürden uzak oldukları görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Onlardan küfür ve şirkin sadır olmasının bir uyarıcı gönderilmediği için mazur görülebileceği düşünülse bile bu durum insanların onlara tabi olmalarını, tebliğ ettiklerini kabul etmelerini engeller ve kendilerinden uzaklaşmalarına sebep olur. Böyle bir sonuç ne Yaratan'ın hikmetine ne de yaratılmışların yararına uygundur.

Kurtubî (ö. 671/1272) Duhâ 7. ayet tefsiriyle ilgili pek çok görüş sıraladıktan sonra şu rivayete yer verir: وقال قوم: إنه كان على جملة ما كان القوم عليه، لا يظهر لهم خلافا على ظاهر الحال، فأما الشرك فلا يظن به، بل كان على مراسم القوم في الظاهر أربعين سنة. وقال الكلبي والسدي: هذا على ظاهره، أي Kimileri de şöyle demiştir: *O genel olarak kavminin üzerinde bulunduğu hal üzereymiş gibi kavminin arasında idi. Dış görünüşü ve hali itibarıyla onlara muhalif olduğunu göstermiyordu. Ancak onun hakkında şirk inancına sahip olduğu asla düşünülemez. Aksine kırk yıl gibi bir süre kavminin merasimlerini görünüşte o da icra ediyor görünüyordu. Kelbî ve Süddî de şöyle demiştir: Ayette geçen ifade onun zahirine göre kullanılmış bir ifadedir, yani o(Allah) seni kâfir buldu, aralarında bulunduğu kavim de kâfir idi ve sana hidayet verdi.*⁸⁴

Burada görüldüğü gibi Râzî'nin tefsirinde yer alan Kelbî ve Süddî'ye ait rivayetleri aynı zamanda Kurtubî de tefsirinde zikretmiştir. Ancak O, Duhâ suresinde bu rivayetleri değerlendirmemiş, Şûra sûresi 52. ayetine atıfla bu rivayetlerin değerlendirmesini orada yaptığını belirtmekle iktifa etmiştir. Kurtubî, orada *"kitap nedir, iman nedir bilmezdin"* ayetini tefsir ederken bir fasıl açarak şu soruyu sorar: "Peygamberimiz kendisine vahiy gelmeden önce herhangi bir dine göre ibadet ediyor muydu?" Kurtubî âlimlerin bu sorunun cevabında üç gruba ayrıldıklarını ve bazı deliller ileri sürdüklerini belirtir. Kimisi mutlak olarak böyle bir şeyin olmadığını ve aklen de bunun imkânsız olduğunu belirtmiştir. Onlara göre başkasına tabi olduğu bilinen bir kimsenin sonradan metbu (kendisine uyulan bir kimse) olması uzak bir ihtimaldir. Onlar bunu tahsin ve takbih (eşya ve olayların güzel ve çirkin görülmesi) ilkesine bina ederek söylemişlerdir. İkinci gruba göre, Peygamber'in durumu hakkında kesin bir şey söylenemez ve bu hususta onun hakkında kat'i bir hüküm vermeyi terk etmek gerekir. Zira akıl bu ikisinden birisini imkânsız kabul etmediği gibi, nakil yolu ile bunlardan herhangi birisi de açıklık kazanmış değildir. Üçüncü grup da şöyle demektedir: O, kendisinden öncekilerin şeriatine göre ibadet ediyor ve ona göre amelde bulunuyordu. Ancak bu kanaati benimseyenler muayyen olarak hangi şeriat olduğunu tayin etmekte farklı görüşlere sahiptirler. Bir kesimin kanaatine göre o, İsa'nın dini üzere idi. Çünkü İsa'nın dini kendisinden önceki bütün din ve şeriatleri neshetmiştir. Dolayısıyla bir peygamberin neshedilmiş bir din üzere olması mümkün değildir. Diğer bir kesim ise onun İbrahim (a.s.)'ın

⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XX, 99.

dini üzere olduğunu kabul etmiştir. Çünkü Rasulullah, İbrahim'in soyundandı ve İbrahim de peygamberlerin babasıdır. Diğerleri de onun Musa'nın dini üzere olduğu kanaatindedir. Çünkü onun dini, dinlerin en eskisidir. Mutezile'ye göre; belli bir din üzere olması kaçınılmaz bir şeydir, ancak muayyen olarak hangi din üzere olduğu bizim tarafımızdan bilinmez.⁸⁵

Kurtubî, bu görüşleri verdikten sonra şu değerlendirmelerde bulunur: “Şu kadar var ki, bizim imamlarımız bu görüşlerin hepsini çürütmüşlerdir. Zira her ne kadar akıl bunların hepsinin mümkün olduğunu kabul ediyor ise de onlar çelişkili görüşlerdir ve kesin bilgi ifade etmemektedir. Kesin olarak söylenebilecek şudur ki Peygamber (sav), bir bütün halinde herhangi bir peygamberin şeriatine müntesib değildi. Aksine onun şeriatı kendi başına bağımsız bir şeriat olup hüküm koyucu yüce Allah tarafından ona verilmiştir. Peygamberimiz yüce Allah'a iman eden bir mümin idi, hiçbir puta secde etmedi, Allah'a ortak koşmadı, zina etmedi, içki içmedi. Gece eğlencelerine katılmadı. Aksine yüce Allah onu bu hususlardan uzak tuttu ve korudu.”⁸⁶

Kurtubî, yukarıda verdiği rivayetlerin dışında Cabir'den gelen konuyla ilgili bir başka rivayete de yer verir ve ardından bu rivayetin sıhhati hakkındaki görüşleri nakleder:

فإن قيل: فقد روى عثمان بن أبي شيبة حديثا بسنده عن جابر أن النبي صلى الله عليه وسلم قد كان يشهد مع

المشركين مشاهدتهم،

Osman b. Ebî Şeybe senedini kaydederek Cabir'den rivayet ettiğine göre “Peygamber (s.a) müşrikler ile birlikte onların birtakım merasimlerinde bulunuyordu” denilirse, buna şöyle cevap verilir: Bu hadisi İmam Ahmed b. Hanbel (ö. 214/855) gerçekten münker kabul etmiş ve “Bu uydurma veya uydurmaya benzer bir hadistir” demiştir. Dârekutnî de şöyle demiştir: “Osman bu hadisin isnadında yanılmıştır. Hadis genel olarak münkerdir, senedi üzerinde ittifak yoktur, ona iltifat edilmez. Peygamber'in (s.a) bilinen hali ilim ehlinece bunun aksinedir. Çünkü o, ‘Putlara nefret içime yerleştirildi’ diye buyurmuştur.”⁸⁷ Buna ilave olarak Kurtubî, “Aynı şekilde yüce Allah'ın kendisine verdiği ilahi tevkiften de bilinen şu ki Peygamber, nübüvvetinden önce hac esnasında Müzdelife'de vakfe yapma konusunda müşriklere muhalefet ediyor, Arafat'ta vakfe yapıyordu. Çünkü Arafat İbrahim (a.s)'in vakfe yaptığı yer idi.” demektedir.⁸⁸

Ehl-i Sünnet'in önemli ismi Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Hz. Peygamber'in hiçbir zaman şirke düşmediğini, büyük ve küçük günah işlemediğini söylerken onun nübüvvetten önceki hayatını bu tespite dahil etmiş gözükmektedir.⁸⁹ 3. Âl-i İmran Suresi'ndeki 79. ayete⁹⁰ dayanarak Peygamberlerin çocukluktan itibaren küfürden

⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 57.

⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 57.

⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 57-58.

⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 58-59.

⁸⁹ Ebû Hanîfe, *el-Fikhu'l-Ekber, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, içinde, s. 60.

⁹⁰ “Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine Kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: Allah'ı bırakıp bana kul olun! demesi mümkün değildir. Bilakis (şöyle demesi gerekir):

uzak olduklarını belirten Mâturîdî (ö. 333/944), Hz. İsa'nın daha beşikteki bir çocuk olarak nübüvvetini ilan etmesini de⁹¹ bu konudaki delillerden biri olarak sunmaktadır.⁹² Yine Kur'an bize diğer peygamberlerin nübüvvet öncesi dönemde küfürün her çeşidinden uzak ve güzel ahlak sahibi bireyler olduklarına dair malumat sunmaktadır. Mesela Hz. İbrahim henüz çocuk denilecek yaşta puta tapan kavminin inancını kabul etmek bir yana, o inancı sorgulamaya ve yargılamaya başlamış, tek başına, babası dahil olmak üzere, bütün bir halkla mücadele etmiştir.⁹³ Hz. Salih nübüvvetle görevlendirildikten sonra kavmine gelerek Allah'a kulluk edip O'ndan başkasını tanrı edinmemeleri konusunda onları uyarınca kavminin *"Ey Salih! Bundan önce aramızda kendisinden iyilik beklenen bir kimseydin; şimdi babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun?"*⁹⁴ şeklindeki itirazlarıyla karşılaşmıştır. Buradan anlaşılmalıdır ki onlar Salih'in kendi aralarında saygın ve güvenilir bir kişi olduğunu dile getirmişlerdir.⁹⁵ Hz. Şuayb'in kızlarının daha peygamber olmadan Babalarından Musa'yı ücretle tutmasını istemeleri, ardından onun güçlü ve güvenilir⁹⁶ bir adam olduğu şeklindeki kanaatleri onun insanlar nazarındaki iffet ve dürüstlüğüne işaret etmektedir.

İlk dönem müfessirlerinden Mâturîdî (ö. 333/944) "Seni dalâlette bulup hidayete erdirdi mi?" ayetinin "neredeysen de sapmak üzereydin de Allah sana hidayet etti" anlamına geldiğini, bunun *"siz, bir ateş çukurunun tam kenarında bulunuyordunuz ve o, sizi tutup ondan kurtardı."*⁹⁷ ayetindeki duruma benzediğini ifade eder. Buradaki *"dalâl"* kelimesinin cehalet anlamına geldiğini bu cehaletin de yaratılıştan geldiğini, bunda kesb ve ihtiyar bulunmadığını belirtir. Devamında o, yukarıda verdiğimiz rivayetleri hiç zikretmeden kimilerin dalâleti "dinde sapıklık" anlamında anladıklarını bunu ise peygambere nispet etmenin doğru olmayacağını özellikle savunur.⁹⁸ Maverdî (ö. 450/1058) de yukarıda verdiğimiz Süddî'ye ait rivayetin "kavmini dalâlette bulup, seninle onları doğru yola iletti" anlamında olduğunu belirtir.⁹⁹ Zemahşerî (ö. 538/1144) ise, "kırk yıl kavminin dini üzereydi sözüyle eğer sem'iyata dair ilimlerden uzak olduğu kastedilirse buna 'evet' deriz, ama bu sözle kavminin dini ve küfür üzere olduğu kastedilirse, maazallah (bunu kabul etmeyiz). Çünkü peygamberlerin nübüvvetten önce ve sonra büyük küçük günahlardan masum olmaları gerekir. 'Allah'a karşı şirk koşmak bizim için kesinlikle uygun olmaz'¹⁰⁰ ayetine rağmen, Peygamberler, ona karşı nasıl küfür ve cehalette

→

Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz Kitap uyarınca Rabbe hâlis kullar olunuz. Ve size: Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edininiz, diye de emretmez. Siz Müslüman olduktan sonra hiç size kâfirliği emreder mi?" Âl-i İmrân, 3/79-80.

⁹¹ Meryem, 19/30.

⁹² Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, II, 414.

⁹³ En'am, 6/75-83; Şuarâ, 26/69-83.

⁹⁴ Hûd, 11/62.

⁹⁵ Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, XII, 122.

⁹⁶ Kasas, 28/26.

⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/103.

⁹⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, X, 560-561.

⁹⁹ Maverdî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, VI, 294.

¹⁰⁰ Yûsuf, 12/38.

olurlar? Kâfirlere göre peygamberin, peygamberlik öncesi dönemde küfür içinde olması onun için noksanlık olarak yeter.”¹⁰¹

Görüldüğü gibi müfessirler, Hz. Peygamber'in kavminin dini üzere olduğu şeklindeki rivayetleri ya sahih kabul etmemişler ya da kastedilen şeyin farklı bir durum olduğunu söyleyerek bunları tevil etmişlerdir. Rivayetleri nakleden Süddî, Kelbî gibi müfessirler Tabiûn dönemi âlimleridir. Burada Tabiûn'a ait rivayet veya görüşlerin Kur'an tefsirinde kaynak değeri nedir? sorusuna cevap aramamız gerekmektedir.

İbn Teymiyye (ö. 728/1327), “Tâbiûn'un, üzerinde icma ettikleri görüşlerin hüccet oluşu hususunda şüphe edilmemelidir. İhtilaf halindeki görüşler ise ne kendileri ne de sonrakiler için hüccettir. Bu durumda Kur'ân'a, sünnete, o da olmazsa Arap dilinin geneline müracaat edilir. Yahut sahabenin o konudaki kanaatine bakılır”¹⁰² der. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö. 1399/1978) ise Tâbiûn'a ait görüşler konusunda üç yaklaşım olduğunu kaydeder. Bazıları onların kaynak değeri taşıdığını ifade ederken, diğerleri taşımadığı görüşündedir. Nitekim Ebû Hanîfe “Rasûlullah'tan gelen baş göz üstüne, sahabeden gelen hakkında serbestiz, Tâbiûn'dan nakledilene gelince onlar da insan, biz de insanız” diyerek Tâbiûn görüşlerinin bir ayrıcalığa sahip olmadığını ifade etmektedir.¹⁰³ Bu konudaki üçüncü yaklaşım ise Tabiûn'un ittifak ettikleri görüşlerin kaynak değeri taşıyacağı, ihtilaf edilen konularda ise serbest bulunduğu şeklindedir.¹⁰⁴ Dolayısıyla buradan, Tâbiûn'un, üzerinde icma ettikleri görüşlerin kabul edileceği, ihtilaflı olanların ise lügat ilmüne havale edilmesi gerektiği sonucu çıkar. Yukarıda verdiğimiz Süddî ve Kelbî'ye ait görüşlerin başkaları tarafından dile getirilmeyen şâz görüşler olduğu ortadadır. Dolayısıyla bu görüşlerin çok fazla bir kıymeti haiz olmadığını bu sebeple sonraki müfessirler tarafından çok az zikredildiğini belirtmemiz gerekir.

Konuyu hem nakil hem de akıl açısından ele alıp değerlendiren Kadı İyad (ö. 544/1150) peygamberlerin gerek nübüvvet öncesi gerekse sonrası hiçbir zaman kâfir ya da müşrik olmadıklarını şöyle savunur: “Ravilerden hiçbir kimse, önceden kafir veya müşrik olduğu bilinen kimseler arasından birinin peygamber olarak seçildiğini nakletmiş değildir. Zaten bu konu nakle dayanır. Bazıları da kalplerin bunu iddia eden kimselerden nefret etmesini delil olarak göstermiştir.”¹⁰⁵ Devamla Kadı İyad şöyle der: “Kureyşliler Peygamberimiz (s.a)'i her türlü iftiraya maruz bıraktılar. Kâfirler de kendi peygamberlerini ellerindeki bütün imkân ve uydurmalarla ayıpladılar. Yüce Allah bunları naslarıyla bize bildirmiş ya da raviler bizlere bunları aktarmıştır. Bu rivayetler arasında herhangi bir peygamberin daha önce kavmiyle birlikte yapmış olduğu bir işi terk ettiğinden ötürü azarlandığına dair herhangi bilgi bulunmamaktadır. Böyle bir şey olsaydı, hiç gecikmeden bu tenkitle-

¹⁰¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 768.

¹⁰² İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsîr*, s. 28-29; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, I, 15; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 189.

¹⁰³ Muhammed ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirân*, I, 128. Ebû Hanîfe'ye ait bu görüş için bk. Ebu Ca'fer et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, I, 128.

¹⁰⁴ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirân*, I, 129.

¹⁰⁵ Kadı İyad, *eş-Şifâ*, II, 258.

rini yaparlar, çeşitli mabutlara ibadet etmiş olmasını delil diye ileri sürerlerdi. Peygamberlere muhalif olan kimselerin böyle bir delil getirmemiş olmaları, bu imkâna sahip olmadıklarını göstermektedir. Çünkü böyle bir şey olsaydı, onların bir delil getirdikleri nakledilir ve yüce Allah'ın bildirdiği: “Onları daha önce yöneldikleri kiblelerinden döndüren nedir?”¹⁰⁶ sözlerini söyleyerek kiblenin değiştirilmesi hakkında susmadıkları gibi bu konuda da susmazlardı.”¹⁰⁷

Ebu Hayyan (ö. 745/ 1344), “İlgili ayetteki “*dalâl*” sözcüğünden maksadın batıla tabi olmak anlamına gelmediği açıktır, çünkü âlimlerin ittifakıyla peygamberler nübüvvetten önce de şirkten masumdurlar”¹⁰⁸ demektedir. İbn Âşûr (ö. 1973) ise, âlimlerin ihtilaf ettikleri hususun açık günah (*ez-zünûbü'l-fevâhîse*) işleyip-işlemedikleri olduğunu kaydeder. Ona göre “Muhakkik âlimler ve Mutezile onları büyük günahattan da tenzih ettiler. Arkadaşlarımız (âlimler), risaletten önce Hz. Peygamber'den dinin asılları ile çelişen bir durumun sadır olmadığı konusunda görüş birliği içindedir. Yine onlar, nübüvvetten önce peygamberin her türlü rezalitten uzak, istikamet üzere olduğu görüşündedirler. Bu görüşü risâlete delil olan şeyleri buna da delil getirerek destekliyorlar.”¹⁰⁹ Kur'an'da şöyle haber verilmektedir: “Aranızda bir ömür boyu kaldım, hâlâ düşünmüyor musunuz?”¹¹⁰; Yoksa peygamberlerini tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?”¹¹¹ Şayet Peygamber onların yaptıkları şeyleri yapsaydı “sen de bizimle beraberdin” derlerdi ve bu da bize kadar nakledilirdi.”¹¹²

İbn Âşûr'un da önemle belirttiği gibi eğer Hz. Peygamber nübüvvet öncesinde onların yaptığı her şeyi aynen kendisi de yapmış olsaydı ayette ifade edildiği gibi “aranızda ömür boyu kaldım düşünmüyor musunuz?” sözünü deme hakkını kendinde görmezdi. “Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatı temiz olduğu için Kur'an bu ayette¹¹³ onun geçmişini örnek vererek muhaliflere meydan okudu.”¹¹⁴ Mekke müşrikleri, içinde yetiştiği toplumda onun nasıl korunduğunu, güvenilir ve emin bir kişi olduğunu bilmekteydiler. Habeş Kralı Necâşî Ca'fer b. Ebi Talib'e Hz. Peygamber'i sorduğunda Ca'fer cevap olarak “Ey kral! Allah bize nesebini, doğruluğunu ve güvenilirliğini bildiğimiz birisini elçi olarak gönderdi” demişti. Müslüman değilken Mugire b. Şu'be Kisra'nın temsilcisine, Ebû Süfyan da Rum kralı Hırakl'e, Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatına dair benzer şeyler söylemişlerdir.¹¹⁵ Bu tarihi kayıtlar da göstermektedir ki Hz. Peygamber, müşriklerin yaşadığı hayatı bütün yönleriyle aynen yaşamış olsaydı bu görüşmelerdeki diyaloglara mutlaka yansırđı.

¹⁰⁶ Bakara, 2/142.

¹⁰⁷ Kadı İyad, *es-Şifâ*, II, 258; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 56-57.

¹⁰⁸ Ebû Hayyân el- Endelûsî, *el-Bahrü'l-Muhît*, X, 497.

¹⁰⁹ İbn Âşûr, *et Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 400.

¹¹⁰ Yûnus, 10/16.

¹¹¹ Mü'minûn, 23/69.

¹¹² Hâzin, *Lübabu't-Te'vîl*, IV, 439.

¹¹³ Yûnus, 10/16.

¹¹⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VII, 157.

¹¹⁵ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, V, 484.

İlk dönemlerden günümüze ulaşan tefsir kaynaklarında bizim görebildiğimiz kadar Hz. Peygamber'in "dinde sapık" anlamında şirk içinde olduğu sarâhaten iddia edilmemiştir. Bu konuda nakledilen bir kaç rivayet de eleştiriye tabi tutulmuş ve bunların sahih olmadıkları açıkça ifade edilmiştir. Tabiûn'un üzerinde ittifak etmedikleri görüşlerin delil olarak kabul edilmediğine değinmiştik. Aklen de meseleye yaklaşıldığında, şayet Hz. Peygamber şirk üzere olsaydı kendisine her türlü ithamda bulunan müşrikler, bu durumu mutlaka gündeme getirirlerdi. Nitekim onların Hz. Peygamber'e sihirbaz, kâhin, şair gibi ithamları vahiyle cevaplandırılarak reddedilmiştir. Böyle bir iddialarının bulunmayışı bunun gerçekte olmadığını en önemli kanıtıdır.

b. Şaşkınlık ve Gaflet İçinde Olması

Râgıb el-İsfehânî ayetteki "*dâllen*" sözcüğüne, "şaşkınlık ve gaflet içinde olmak" anlamı vermiştir.¹¹⁶ Müfessir İbn Âşûr ise, bu sözcüğün kelime anlamının "kastedilen yere götüren yolu bulamamak olup, yolcu ister kastetmediği bir yola girsin isterse hangi yola gireceğini bilemeyip şaşırarak durakalsın bu durum fark etmez" der.¹¹⁷ Ona göre bu ayetle kastedilen şudur: "Sen şirk içindeki kavminin hali konusunda şaşkınlık içindeydin de Allah sana hoş olmayanı, şirki çirkin gösterdi. Ve sen haktan neye tabi olacağını bilmiyordun. Yüce Allah, Rasûlünü risaleti yüklenmeye hazır bir şekilde yetiştirmek istediğinde, kavminin içinde bulunduğu çirkin hata olduğunu ona ilham etti ve onun gönlüne hakka ulaşma isteğini yerleş-tirdi, böylece onu risaleti kabule hazırladı."¹¹⁸

Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) "*dalâl*" kelimesine verdiği lügavî anlam ve ayetle ilgili yorumları da son derece açıktır: "*Dâll*, bilindiği gibi yitik, hangi yola gireceği hususunda şaşkın, yahut yanlış yola giden sapık manalarına gelir. "*Sizin arkadaşınız şaşırmadı, azıtmadı da.*"¹¹⁹ buyurulmuş olan Rasûlullah (s.a.v) hiçbir zaman akıl ve dinde sapık manasına 'dâll' olmamıştır. Allah'ın birliğine inanarak yetmişmiş, hiçbir puta secde etmemiş, Allah'tan başka ilah tanımamış, ahlâkı temizdi, hiçbir kötü fiil işlememişti. Her hususta güvenilir kişi olarak tanınmıştı. Dolayısıyla şirk sapıklığı, heva ve hevese göre amel etme sapıklığı onun yüce zatından uzak idi. Yüce Allah onu ta baştan itibaren bu gibi sapıklıklardan uzak kılmış, ona sağlam bir bakış ve görüş bahşetmişti. Bununla beraber peygamber olmadan önceki akıl ve dirayeti ile peygamberlikten sonraki ilim ve hidayeti arasında büyük bir fark vardı ki bu fark, çocukluk ile ergenlik arasındaki farktan daha büyüktür. Hz. Peygamber (s.a) peygamber olmadan önce de kavminin, Arap müşriklerinin dinlerindeki bozukluğu görmüştü. Karşısında bulunan Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi iki dinin çığı-rından çıkmış olduğunu da sezmişti. Fakat girilmesi gerekli olan ve mücerret akıl ile idrak edilip kavranması mümkün olmayan hak din ve şeriatın ne olması lazım geleceğini ve dünyayı sarmış olan bunalım içinden nasıl çıkılıp da Hakk'a erişileceğini belirlemede şaşırmış idi. Kitap okumasını bilmez, cihana ruh yayacak olan

¹¹⁶ Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 298.

¹¹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 400.

¹¹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 400.

¹¹⁹ Necm, 53/2.

iman ve İslâm'ın ayrıntılı temel esaslarından¹²⁰gafil idi. İşte burada *ve vecedeke dallen* 'Seni yol bilmez buldu.' buyurulması, bu şekilde peygamberlikten önceki¹²¹ ve çocukluk çağlarındaki *gafilik* ve *şaşkınlık* hallerine işaretler.¹²²

İzzet Derveze (ö. 1984) ise Hz. Peygamber'in hayatında gençlik, olgunlaşma dönemlerinin bulunduğunu ve bunların risalet görevini üstlenmek için ruhi hazırlık ve yetişme amaçlı olduğunu belirtir. Bu dönemlere *şaşkınlık* (hayret) dönemi denmesinin mümkün olacağını kaydeder ve "*Seni şaşırılmış bulup hidayet etmedi mi?*" ayetinin anlamının bu olduğunu belirtir. Devamında Derveze şu görüşü ortaya koyar: "Bizim inancımıza göre Allah, 'dallen' kelimesi ile Arapların üzerinde oldukları dalâlet, şirk, cahili gelenekleri kastetmemiştir. 'Hedâ' kelimesi de, müşrik hayat içine düştükten sonra Allah onu bu sahadan çıkardığı anlamında değildir. Ancak ilk kelime Peygamber'in içinde yerleşen *şaşkınlığı*, sağa sola yönelmeyi, kesin bilgi sahiline meyletmeyi, diğeri de, O'nun vardığı ve kendisiyle nefsinin huzur bulunduğu yakînî kastetmiştir."¹²³

Kanaatimizce bu ayette Hz. Peygamber'in her yıl Hira mağarasına çekilerek yalnız başına kaldığı ve burada yaşadığı toplumun halini düşünerek onların bu şirk bataklığından nasıl kurtulacağı hususunu düşünerek bu konuda ne yapacağını bilmeyip *şaşkınlık* içinde olduğu gerçeğine işaret edilmiştir. İşte Hz. Peygamber bu *şaşkınlıktan* doğru yola iletilmiştir.

c. Dinden, Kur'an Ahkâmından ve Şeriattan Habersiz Olması

Günümüze kadar pek çok müfessir bu ayetteki "*dalâl*" kelimesini Hz. Peygamber'in dinden, Kur'an'ın prensiplerinden ve ahkâmından habersiz olması şeklinde anlamıştır. Nitekim Mukâtil b. Süleymân, "Allah, Peygamberi delilden yoksun iken dinine hidayet etti"¹²⁴, Mâturîdî, "Kur'an'ın emirlerini bilme konusunda cahildi"¹²⁵, Zeccâc (ö. 311/923), "Kur'an'ı ve şeriatı bilmezdi",¹²⁶ Kuşeyrî (ö. 465/1072), "Şeriatın ayrıntılarını bilmezdi",¹²⁷ Beyzavî (ö. 685/1286), "Ahkâmı ve hikmetleri bilmezdin de vahiy, ilham ve araştırmayla sana onları öğretti",¹²⁸ Begavî (ö. 516/1117) ve Neseî (ö. 700/1310) "Peygamberlik alametlerini bilmezdi",¹²⁹ Sâbûnî, "Seni şeriat ve dini bilmez bir halde bulup da bunları sana gösterip öğretmedi mi?"¹³⁰ diye tefsir etmişlerdir. Bu yorumlar Kur'an bütünlüğünde değerlendirildiğinde elbette bir karşılık bulmaktadır; ancak "*dall*" kelimesinden hareketle bu anlamlara ulaşmak zordur.

¹²⁰ Yûsuf, 12/3; Ankebût, 29/48; Şûrâ, 42/52.

¹²¹ Belâzurî gibi erken döneme ait kaynaklar, onun risalete yakın dönemde arayış içinde olduğunu ve kuytu yerlere giderek yalnız kalıp tefekküre daldığını haber verir. Bk. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 104.

¹²² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, 280. Benzer ifadeler için ayrıca bk. Sa'lebi, *el-Kesf ve'l-Beyân*, X, 229.

¹²³ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, neşr. Dâru lhyâi, I, 557.

¹²⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, III, 495.

¹²⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, X, 561.

¹²⁶ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an V*, 339.

¹²⁷ Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, III, 741.

¹²⁸ Beyzavî, *Envâru't-Tenzîl*, V, 319.

¹²⁹ Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, VIII, 456; Neseî, *Medâriku't-Tenzîl* III, 654.

¹³⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, III, 546.

d. Çocukluğunda Kaybolması

Klasik kaynaklarda yer alması sebebiyle *dâll* kelimesiyle ilgili farklı bir bakışı yansıtmaları bakımından çok ilginç (!) ve bir o kadar da tuhaf şu görüşe de burada değinmek istiyoruz. Bazı müfessirler, "*dalâl*" kelimesine "kaybolma ve yitme" anlamı vererek bu ayette Hz. Peygamber'in çocukluk yıllarında farklı zamanlarda kaybolması ve ardından bulunması olayına işaret edildiğini belirtmişlerdir. Kaynaklarda farklı olaylar anlatılmaktadır: Mesela bir gün Hz. Peygamber Mekke yakınlarında kaybolup daha sonra amcası tarafından bulunmuştu. Hatta farklı bir anlatımda Ebu Cehil tarafından bulunmuş ve amcasına teslim edilmişti.¹³¹ Bir başka olay da Hz. Peygamber'in sütannesi Halime onu teslim etmek için Mekke'ye geldiğinde şehre yakın bir yerde kaybeder. Bütün Kureyş seferber olur onu araştırır, ama bulamazlar, nihayetinde semadan gelen bir ses onun Tihame vadisinde olduğunu söyler ve Abdulmuttalip oraya gider ve onu bulur.¹³² İzzet Derveze bu rivayetlerin sahih olmadıklarını belirtir.¹³³

e. Hz. Peygamber'in Kendisini, Kavminin De Onu Tanımaması

Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in kendisinin peygamber olacağını bilmediği, böyle bir şeyin arzusunu bile taşımadığı, ona peygamber olduğu bildirildiği ve bu sayede onun herkes tarafından tanındığı şeklinde yorum yapılır.¹³⁴ Bu yorumlara göre ayette peygamberliğin kesbî değil, Allah'ın lütfu sayesinde olduğu, Hz. Peygamber'e bildirilmiş ve bu sayede doğru yolu bulduğu kendisine hatırlatılmıştır.

f. Herkesten Uzak Yalnız Başına Olması

Râzî'ye göre bu ayet, "Seni sapıtan kimselerden ayrı, onlardan uzak tek başına bulmadı mı? Binâenaleyh senin onlardan uzaklığı her ne kadar ileri boyutta olursa, onların sapıklıkları da o nispette ileri olur. İşte bu sebeple, seni onlara karışmaya, içlerine girmeye ve onları apaçık olan bu dine davet etmeye iletmedi mi?" anlamına gelmektedir.¹³⁵

Buraya kadar yer verilen açıklamalarda görüldüğü gibi müfessirler, ayetteki "*dâll*" kelimesine "şaşkınlık içinde olma, dinden ve şeriatından gafil bulunma, hiç kimsenin Hz. Peygamber'i tanımaması, yalnızlığı ve kaybolması" gibi anlamlar vermişlerdir. Bu da göstermektedir ki Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi dönemde şirk içinde olduğu iddiası gerçeği yansıtmamakta ve ilmî dayanaktan yoksundur.

İncelediğimiz konuyla alakası nedeniyle ve Hz. Peygamber'in nübüvvetten önceki durumunu vuzuha kavuşturmaya yardım edeceği için İnşirah suresi 2. ayetinde ifade edilen "Belini çatırdatan yük" konusuna değinmek uygun olacaktır. Zira ilk dönem müfessirlerinden nakledilen bir takım rivayetler, Duhâ suresinin ilgili ayetinin açıklanmasına destek olabilir.

¹³¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*, XX, 97.

¹³² Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 381; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 768; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 197.

¹³³ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I, 557.

¹³⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, X, 228; Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, III, 741.

¹³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 198.

5. Hz. Peygamber'in Üzerindeki Ağır Yük/Vızr'ın Kaldırılması

Duhâ suresinden sonra inen, bazı rivayetlere göre onun devamı ve tamamlayıcısı hatta ikisi beraber tek bir sure olarak sayılan¹³⁶ İnşirah suresinin 2. ayetinde Hz. Peygamber'in belini çatırdatan bir yükten söz edilmektedir. İlgili ayetlerde yüce Allah Hz. Peygamber'e şöyle seslenmektedir:

الم نشرح لك صدرك ووضعنا عنك وزرك الذي انقض ظهرك

“Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Senin belini çatırdatan o ağır yükü indirmedik mi?”¹³⁷

Ayetteki “beli çatırdatan yük” yani “vızr” ne anlama gelmektedir? Acaba buradaki vızr, şirk anlamına mı gelir? Bu soruya cevap bulmak için müfessirlerin yorumlarına değineceğiz. Tefsirlerde bu sözcüğe verilen anlamları iki başlık altında tasnif etmek mümkündür:

a. Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Günahları

Taberî, “vızr” kelimesi tefsirinde Mücahid, Katade (ö. 118/735) ve Dahhak'a isnad ederek dört rivayet zikreder. Bunlardan Mücahid, Katade, vızr'e “zenb” yani günah anlamını verirken, Dahhak ise *يعني: الشرك الذي كان فيه* “Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi içinde bulunduğu şirk” şeklinde açıklamıştır.¹³⁸ Taberî bu rivayetleri vermekte ancak herhangi bir tercihte bulunmamakta ve kendi kanaatini de izhar etmemektedir. Sa'lebî (ö. 427/1035) de Hasan Basri (ö. 110/728), Katade ve Dahhak'tan *ما سلف منه في الجاهلية* “cahiliye döneminde başından geçen şey” şeklinde farklı bir rivayet aktarır.¹³⁹ Buradan da anlaşılacaktır ki Dahhak'tan iki ayrı rivayet gelmekte bu ikinci rivayette şirk kelimesi yer almamaktadır. Yukarıda Hz. Peygamber'in dalâlette olduğu meselesi tartışılırken söylenenlerin burada da geçerli olduğunu belirttikten sonra ilave olarak şunları söylemek mümkündür: Hz. Peygamber'in şirk içinde yaşayan bir toplum içinde yetişip büyümesi onun da aynı inancı paylaştığı anlamına elbette gelmez. Biz biliyoruz ki o dönemde Mekke toplumunda sadece şirk inancı olmayıp az sayıda olsa da Mecusilik, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Haniflik¹⁴⁰ gibi farklı din ve inançlar mevcuttu. Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris, Zeyd b. Amr ve Kuss b. Sâide

¹³⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 205; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I, 558; Yazır, *Hak Dini*, IX, 288.

¹³⁷ İnşirâh, 94/1-3.

¹³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili 'Ayı'l-Kur'an*, XXIV, 494.

¹³⁹ Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, X, 232.

¹⁴⁰ Hanifliğin bir din veya inanç olduğu meselesi tartışma götürür bir durumdur. Şaban Kuzgun “Haniflik müşriklilik olmadığı gibi Yahudilik ve Hıristiyanlık da değildir; Allah'ın başlangıçtan itibaren insanlara bildirdiği, insanın tabiatına en uygun olan tevhit dinidir.” şeklinde tanımlar. (Bk. Kuzgun, “Hanif” *DIA*, XVI, 35). Ancak kurumsallaşmış bir din için inanç sistemi, bir peygamber, bir kitap ve ibadetler gibi unsurların olması gerekir. Hanifliğe “inanç” açısından bakıldığında din denilebilir, ancak bir kitap ve belirli ibadetlerin olmaması yönüyle değerlendirildiğinde “inanç” demek daha doğru olur kanaatindeyiz. Öte yandan İsmail Cerrahoğlu da hanifliği bir din olarak görmekte, lügat anlamı ve kaynağı hususunda şu tespitlerde bulunmaktadır. “Hz. İbrahim'in dinine niçin haniflik denildiğini vazıh bir şekilde tamamiyle bilemiyoruz. Kelimenin mündemec olduğu ‘inhirah, meyil’ manası nazarı dikkate alınrsa, ‘putperestlikten vazgeçmek’ olur. İbranice ve Süryanicedeki manaları ise ‘kâfir veya münafıktır.’ Öyle zannediyorum ki putperestler kendilerine tabi olmayan bu muvahhit kimseleri ayıplamak ve istihfaf etmek için onları hanif sıfatıyla tavsif etmişler, sanemlere, kötü ahlak ve âdetlere karşı mücadele eden bu kimseler de bu sıfatı benimsemişlerdir. (Bk. Cerrahoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve Hanifler*” *AÜF Dergisi*, s. 84).

gibi bazıları, putlardan uzak, dürüst, ahlaklı, tek tanrı inancına sahip hanîf kimse-lerdi.¹⁴¹ Dahası bu isimleri sayılanlar dışında Hz. Peygamberden önce veya aynı dönemde putlara tapmayan, hanif inancı üzerine olan başka kimseler de vardı. Bu insanlar, tevarüs ettikleri kadarıyla Hz. İbrahim'in dinini yaşamaya çalışıyorlardı. Hz. Peygamber'in bu zâtlarla görüştüğü tarihen sabittir.¹⁴² Bu haniflerden Zeyd b. Amr, kendisi putlara tapmadığı gibi putperestliğe karşı yaptığı konuşmalar yüzün-den Mekke'den sürgün bile edilmişti.¹⁴³ Zira kaynaklar, hanif inancına mensup kişi-lerin dürüst ve sade yaşayıp aşırılıklara bulaşmayan, içki içmeyen ve zinaya yak-laşmayan kişiler olduklarını belirtir.¹⁴⁴ Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Hz. Pey-gamber yaşadığı toplumda güzel hasletlere sahip tek kişi olmayıp onun gibi yaşa-yan başka insanlar da bulunmaktaydı. Bu konuda Hz. Peygamber'in durumunu en iyi İzzet Derveze'nin şu cümleleri özetler: "Nebi'yi (s.a) bi'setinden önce, babaların inançlarından uzaklaşan ve kendilerini ne Yahudiliğe ne de Hıristiyanlığa kap-tıran; hakikati, yalnız Allah'ı tevhit içerisinde gören, her türlü şaibe ve te'vilden uzak bir şekilde Haniflik olan Hz. İbrahim'in dini üzere kulluk etmekte bulan birkaç muvahhiden saymakla ileri gidilmiş olunmaz."¹⁴⁵ "Peygamber de atalarından gel-en şirk ve cahilî gelenekleri, adetleri reddeden, Allah'ın birliği düşüncesine inanan ve İbrahim (a.s)'in dini üzere ya da, İbrahim'in dini olarak zannettiği esaslara göre Allah'a ibadet eden veya onun aslını araştıran; aynı zamanda mensuplarının dalâleti, birbirleriyle çekişmeleri, ayrı ayrı fırkalara bölünmeleri nedeniyle Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerine inanmayan kişilerden biriydi."¹⁴⁶ Bununla birlikte o, tam olarak aradığı yolu bulamamış, şaşkın bir vaziyette idi.

Vızr kelimesi "günah" olarak alındığında Hz. Peygamberin günah işleyip iş-lemeyeceği meselesi gündeme gelmektedir. Nübüvvetten sonra Hz. Peygamberin zelle kabilinden küçük hatalar/günahlar işlediği ve bunların vahiyle uyarılarak düzeltildiği bilinmektedir.¹⁴⁷ Söz konusu ayette ise nübüvvet öncesi bir duruma işaret edilmektedir. Şayet ayetteki "vızr" günah olarak alınsa da Kur'an'da peyg-amberin "geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlandığı"¹⁴⁸ açıkça ifade edilmiştir. Mâturîdî, Peygamberlerin günahlarının bizim günahlarımız gibi olmayacağını on-lardan sadır olanın bizim mübah olarak yaptığımız şeylere tekâbül ettiğini, ancak onların bunlardan da sakındırılmış olduklarını belirtir. Allah daha işin başında on-ları bağışlayıp, günaha düşmekten korumuştur.¹⁴⁹

b. Dayanılmaz Ağır Yük

Ayetteki "vızr" kelimesine müfessirlerin pek çoğu gerekçesi farklı olmakla birlikte "ağır yük" anlamını vermektedirler. Kimi müfessirler, ayetteki "ağır yük-ten" kastın özellikle nübüvvet ve risâlet yükünün ağırlığı ve bunun ifâsındaki so-

¹⁴¹ Bk. İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, 222-231. Mahmûd Şükrî Âlûsî, yukarıda sayılanlar dışında daha on sekiz zâtın hanif inancına mensup kişiler olduğunu ve bunlar arasında Hz. Peygamber'in ataları Kusa ve Hâşim ile dedesi Abdulmuttalib'in de yer aldığını zikreder. (Âlûsî, Bülûğu'l-Ereb, II, 244-286).

¹⁴² Bk. Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, s.158-166.

¹⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, II, 238.

¹⁴⁴ İbn İshâk, *Siretu İbn İshâk*, s. 95.

¹⁴⁵ Derveze, *Asru'n-Nebi ve Bietuhu Kable'l-Bi'se*, s. 426.

¹⁴⁶ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, 34.

¹⁴⁷ Bazı itab ayetleri şunlardır: Abese, 81/1-10; İsrâ, 17/73-75; Enfâl, 8/67-68.

¹⁴⁸ Fetih, 48/1-2.

¹⁴⁹ Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, IX, 292.

rumluluk olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰ Vizr'in "ağır yük" anlamına geldiği yorumunu yapanlar bu görüşlerini İbn Mes'ud'un وحللتنا عنك وقرک; Übeyy b. Ka'b'ın (ö. 30/652)

وقرک و حططنا عنك وقرک kıraatleriyle destekler. Buradaki "vikr" ağır yük anlamındadır.¹⁵¹

Ayrıca vizr, nübüvvetin ilk yıllarında vahyin Hz. Peygamber'e ağır gelmesi, daha sonra peygamberin buna alıştırılması olarak da görülebilir.¹⁵² Gerçekten şirk içinde yüzen her türlü haksızlık ve ahlaksızlığın kol gezdiği bir toplumda peygamberlik görevini hakıyla yerine getirmek ve bu toplumu değiştirmek, dönüştürmek kolay bir vazife değildir. Bu durum beli büken bir sıkıntı olarak ifade edilmektedir.

Yazır da vizr kelimesinin günah şeklinde anlaşılmasının doğru olmadığını bunun ağır yük anlamına geldiğini şu sözleriyle ortaya koyar: "Bazı tefsirciler burada "vizr"i, *'Onlar günahlarını sırtlarında taşıyorlar'*¹⁵³ ayetinde olduğu gibi "ağır günah" mânâsına yorumlayarak, bunun kaldırılmasını, bu surette *'Allah, senin günahından geçmişini ve geleceğini başıslayacak.'*¹⁵⁴ şeklinde günahı başıslamak manasına anlamışlardır. Fakat bu ayette geçen "zenb" tabiri, peygamberlerden meydana gelmesi caiz olabilen zelle ve en uygun olanı yapmamak gibi küçük günahları da içine alabilir. Ağırılık manasına gelen vizr'in küçük günahlar için kullanılması uygun olmayacağı gibi, küçük kusurdan ibaretmiş gibi anlaşılması da hiç uygun değildir. Gerçi bunun ağırlığı aslında büyük günah olmasından değil, ahlaki yüce olan Peygamber'in (s.a) en küçük bir günahattan bile şiddetle etkilenip üzülmeye deniyle olduğu, güzel bir yorum olabilirse de zahirin aksi olmaktan kurtulamaz. Onun için bu günah manasına değil, ağır yük manasıyla, Hz. Peygamber (s.a)'i peygamberlikten önce veya başlangıcında son derece üzen ve dayanılması ağır gelen bir takım zorluklar demek, daha doğrudur ve çoklarının tercihi de budur."¹⁵⁵

Hz. Peygamber vahye alıştıktan sonra etraftan kâfirlerin o zamana kadar görülmeyen eziyet, sıkıntı ve türlü dedikodularla düşmanlık ve kötülüklerini görmeye başlamış, henüz *"Allah seni insanlardan koruyacak"*¹⁵⁶ vadini de almamıştı. Bir müddet vahye ara verilmesinden dolayı hissettiği yalnızlık ve düşmanlarından duyduğu sevinç ifade eden sözleri nedeniyle çok tasalanmıştı. Bu sebeple kendisini yalnız dünya elemeleri değil, Rabb'ine karşı bir günah işlemiş olma endişesi de sarmış, işte bunlar onun sırtına basan ve belini kıracak hale getiren bir ağır yük olarak boynuna yüklenmişti.¹⁵⁷

Gerek Kur'an'da gerekse tarihî verilerde nübüvvet öncesi dönemde Hz. Peygamber'in neye inandığı hususunda sarıh bilgiler bulunmamaktadır. Hakikatte onun risalet öncesi hayatı hakkındaki bilgiler bizler açısından son derece sınırlıdır.¹⁵⁸ Dolayısıyla onun peygamberlik öncesi hayatı hakkında net bir düşünce orta-

¹⁵⁰ Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, X, 566; Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-Beyân*, IV, 441; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 207.

¹⁵¹ İbn Âtiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 497.

¹⁵² Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XX, 106; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 207.

¹⁵³ En'am, 6/31.

¹⁵⁴ Fetih, 48/2.

¹⁵⁵ Yazır, *Hak Dini*, IX, 296-297.

¹⁵⁶ Mâide, 5/67.

¹⁵⁷ Yazır, *Hak Dini*, IX, 298.

¹⁵⁸ Bu konuda yapılan bir çalışmada Hz. Peygamber'in 40 yıllık yaşamına dair verilen kronolojide 605 ile 610 yılları arasında sadece iki olay yer almaktadır. Bk. Balcı, *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, s. 320.

ya koymak oldukça güçtür. Bu konuda onun kesinlikle putperest olmadığı, içinde yaşadığı toplumda yaygın olan ahlakî çöküntü ve aşırılıklara bulaşmadığı, güvenilirliği yanında Derveze'nin de belirttiği gibi Hz. İbrahim'in dini kalıntıları üzerine yaşayan kişilerden birisi olduğu söylenebilir. Tarihî kaynaklarda isimleri sayılan Hanıflar arasında onun yer almaması ise Kureşy toplumunda çok fazla öne çıkan ve tanınan bir kişiliğe sahip olmamasıyla izah edebiliriz.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Duhâ ve İnşirah sureleri adeta birbirini tamamlar mahiyettedir. Dolayısıyla bu konuyu anlamak için iki sureye bir bütünlük içinde bakmak gerekir. Duhâ suresinde Hz. Peygamber'in Mekke müşrik toplumunu, içinde bulunduğu şirk bataklığından nasıl kurtaracağını bilemediğinden bir şaşkınlık içinde olduğu, Allah'ın hidayet vermesiyle bu belirsizlikten kurtulduğu ifade edilmiştir. İnşirah suresinde ise Cahiliye toplumunun inanç ve yaşayışları, Hz. Peygamber'in âdeta belini bükten bir yük haline geldiği belirtilmiş ve bu yükün altından nasıl kalkacağı öğretilerek kendisi rahatlatılmıştır.

Sonuç

Dildeki kullanımı bakımından "d-l-l" kökü geniş bir anlam alanına sahiptir. Kur'an ayetlerini anlamaya çalışırken yalnızca bunlardan birisi ile mana vermek doğru değildir. Çünkü bazen bir sözcük, farklı bağlam ve farklı yerlerde değişik kullanımlarla kendisini göstermektedir. Kelimelerin bu özellikleri dikkate alınmaksızın ayetler, tek bir anlam üzerinden gidilerek anlaşılmaya kalkılırsa yanlış sonuçlara ulaşmak kaçınılmazdır.

Duhâ suresi 3. ayetteki "dâll" sözcüğü, dalâlet, yani dinde sapıklık ve şirk anlamında değildir. Zira, gerek Hz. Peygamber gerekse diğer peygamberlerin hiçbirinin küfründen veya putlara tapmasından söz eden sarih bir ayet Kur'an'da bulunmamaktadır. Eğer Hz. Peygamberle ilgili böyle bir şey olsaydı, Mekke müşrikler risâletinden sonra bunu dile getirerek onu itham ederlerdi. Bu durum, ya onun çağdaşları tarafından veya Kur'an aracılığıyla bildirilirdi. Nitekim Hz. Musa'nın nübüvvet öncesinde istemsiz olarak bir adamı öldürmesi, Firavun tarafından daha sonra başına kakılmış, kendisine hatırlatılmıştı.

İlgili ayetteki "dâll" sıfatı, Hz. Peygamberin nübüvvet öncesi yaşamaya başladığı dinî yöneliş sürecindeki hakikat arayışının bir ifadesi olarak anlaşılabilir. Çünkü arayış içine girdiği bu dönemde, her ne kadar akli ve çabasıyla putların anlamsızlığını hissediyor, duyduğu ve bildiği kadarıyla Hz. İbrahim'in dinine meyletiyorsa da, henüz vahiyden, ilimden ve hidayetten yoksun, ne yapacağını, nasıl yapacağını bilmemenin sıkıntı, ızdırıp ve şaşkınlığını yaşıyordu. Yüce Allah Kur'an'da bu durumu, "Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin." ifadeleriyle açıkça dile getirir. İşte o, bu şaşkın halden hidayete erdirilmiştir.

Peygamberlerin gönderilme amacı öncelikle içinde yaşadıkları toplumu ıslah etmeye yöneliktir. Şüphesiz ki onlar diğer insanlar için bir "rol model" konumundadır. Elbette onlara tabi olunması istenen dönem nübüvvet sonrasıdır. Ancak bi'set öncesi dönemde şirk inancını benimsemeleri bir yana, ahlakî bir takım düşüklükleri bile irtikap etmeleri onları, ilerideki tebliğ faaliyetlerinde zora sokacak ve benimsenip tabi olmalarını güçleştirecektir. Hem itikadî açıdan sapkınlık hem de her türlü ahlakî zafiyet bu maksada uygun olmadığı gibi ilahî hikmete de terstir. Dolayısıyla, onların bi'set sonrası olduğu gibi bi'set öncesi dönemde de gerek itikadî gerekse ahlakî açıdan bir sapkınlık içinde olmamaları en makul olanıdır.

Kaynakça

- Akgül, Muhittin, "Peygamberlik Öncesi Hz. Peygamberle İlgili Rivayetlerin Tefsirdeki Yeri", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl 16, sayı 53, (Güz 2012).
- Âlusi, Şihabuddin Mahmud b. Abdillâh el-Huseyni, *Ruhu'l-Meani*, thk. Ali Abdulbari Atıyye, neşr. Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415.
- Âlûsî, Mahmûd Şükri, *Bülûğu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trs. Balci, İsrâfil, *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, Ankara Okulu Yay. I. bs. Ankara 2014.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed, *Mealimu't-Tenzil*, thk. Muhammed Abdullah Nemr ve diğr., Daru't-Taybe, yy. 1417/1997.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Ensâbu'l-Esrâf*, neşr. Suheyl Zekkâr-Riyâd Zirikli, Beyrut 1996/1417.
- Bezvavî, Nasuriddin Ebî Said Abdillâh b. Ömer b. Muhammed, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1418.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Kur'an-ı Kerim ve Hanifler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl 1963, sayı 11, Ankara 1963.
- Cevherî, İsmail İbn Hammâd, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar, Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1407/1987.
- Cürcânî, es-Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, thk. Heyet, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983.
- Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Anakara 1982.
- Derveze İzzet, *Asru'n-Nebi ve Bietuhu Kable'l-Bi'se*, Dimaşk1946.
- , *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu, Yöneliş yay., İstanbul 1995.
- , *et-Tefsîru'l-Hadis*, neşr. Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabî, Kahire 1383.
- Ebû Hanife, Numan b. Sabit, *el-Fikhu'l-Ekber*, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, içinde, İstanbul 1981.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. el-Endülûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, thk. Sıdkı Muhammed Cemîl, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1420.
- Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed, *İrşadü'l Akli' s- Selim ila Mezâye'l Kur'ani'l-Kerim*, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut trs.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed İbn Ahmed, *Tehzîbu'l-Lüga*, thk. Muhammed İvaz Mu'rîb, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 2001.
- Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alpaslan Açıkgenç, Ankara Okulu yayınları, 3. bs. Ankara 1996.
- Ferâhidî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim Sâmerâî, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 2001.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak, Ankara 2003.
- Hâzin, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim *Lübabu't-Te'vil fi Maani't- Tenzil*, thk. Muhammed Ali Şahin, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *et Tahrîr ve't-Tenvîr*, neşr. ed-Dâru't-Tûnûsiyye, Tunus 1984.
- İbn Atıyye, *el-Muharraru'l- Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1422.
- İbn el-Cevzî, Cemâluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't- Tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî, Dâru'l-Kütübî'l- Arabî, 1. bs. Beyrut 1422.
- İbn Fâris, Ebu'l Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü Mustafa el-Babu el- Halebî, Mısır 1390/1970.
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Seka, İbrahim el-Ebyari, Abdulfaziz Şelebî, Kahire 1955.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed, *Siretu İbn İshâk*, nşr. M. Hamidullah, Konya 1981.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed Selame, Daru Tıyybe, yy., 1420/1999.
- , *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Mearif, Beyrut 1977.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sâdır, Beyrut trs.
- İbn Meymiyye, Takiyyuddin Ahmed b. Abdulhalim, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsîr*, Beyrut 1408.
- Kadı İyad' b. Musa, *es-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafa*, Daru'l-Feyha, Amman 1407.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdunî-İbrahim et-Feyyîş, Daru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire 1384/1964.
- Kuşeyrî, Abdulkarim b. Hevazin b. Abdilmelik, *Letâifu'l- İşârât*, thk. İbrahim El-besyuni, neşr. el-Heyetu'l-Mısriyye, yy trs.
- Kuzgun, Şaban, "Hanif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, XVI, 33.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vilâtü Ehli's-Sunne*, thk. Dr. Mecdi Bâslâm, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005.

- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el- Basrî, *en-Nüketü ve'l-Uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdulkmaksûd b. Abdurrahim, Daru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trs.,
- Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukatil*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedevi, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1419/1998.
- Râgîb, Ebu'l Kâsim el-Huseyn b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylanî, Daru'l- Ma'rife, Beyrut trs.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1420.
- , *'İsmetu'l-Enbiyâ*, Mektebetu'l-İslamiyye, Humus trs.
- Reşîd Rıza, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakîm: Tefsîru'l-Menâr*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut trs.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1422/2002.
- Sâbunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, nşr. Daru's-Sâbunî, Kahire 1417/1997.
- Suyûtî, Celaledin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fî 'Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut 1973.
- Taberî Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetu'r-Risâle, yy. 1420/2000.
- Zebîdî, Muhibbuddîn Ebu'l-Feyd Seyyid Muhammed Murtadâ, *Tâcu'l-Ârûs*, thk. Daru'l-Hidaye, yy. trs.
- Zeccâc, Ebu İshâk, *Meâni'l-Kur'an ve İrabuh*, thk. Abdulcelil Abduh Şelbi, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 1408/1988.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mısır 1396/1976.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed İbn Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Akavil fî Vucûhi't-Te'vil*, neşr. Daru Kütübî'l-İlmiyye, 3. bs. Beyrut 1407.
- , *Esâsü'l- Belâga*, thk. Muhammed Basil, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 1419/1998.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option \(04.11.2014\)](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option (04.11.2014)).
- http://www.kuranmeali.org/54/kamer_suresi/47.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx. (06.11.2014).